

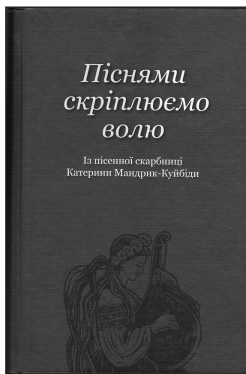
Архаїчному обрядовому жанру – голосінням, зокрема особливостям осмислення їх передачі у східнослов'янських традиціях, була присвячена доповідь Ірини Коваль-Фучило з Києва. Класичний обрядовий жанр календарного фольклору – колядки стали об'єктом вивчення чеської фольклористики з Брно Вері Фролкові (про чесько-словенсько-польські паралелі).

Кілька статей рецензованого збірника присвячені різним аспектам дослідження символіки слов'ян. Людмила Попович із Белграда осмислює символіку кольору у слов'янському фольклорі. Символіку снів на матеріалі сербської та російської народних традицій розшифрував Жарко Треб'єшанин із Белграда. Ще один фольклорист із Белграда Боян Йованович проаналізував символіку змія в народній традиції балканських слов'ян.

Кілька досліджень присвячено міфологічним віруванням і уявленням. Так, Любінко Раденкович із Белграда пише про народні уявлення про жабу у слов'янських народних традиціях; карпато-південнослов'янські паралелі у віруваннях про перших весняних птахів цікавлять Марфу Толстую з Москви; уявленням про смерть, які зафіксовано у мові та фольклорі болгар і поляків, присвячена стаття Каті Михайлової з Софії; про хвороби юнака на матеріалі сербської та болгарської традиції пише Бошко Сувайчич із Белграда; уявлення про очі та зір стали предметом дослідження Лідії Деліч із Белграда.

Кожна стаття збірника доповнена відповідним науковим апаратом (література, переклад оповідачів, скорочень), анотаціями; подано інформацію про авторів. Рецензований збірник є вагомим внеском у вивчення традиційної культури слов'ян на сучасному етапі розвитку народознавчої науки.

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО

Про слово, що вериги розриває

К. Мандрик-Куйбіда. Ми Україну обороним. – Львів: Літопис, 2012. – Т. 1. – 256 с.; Т. 2. Піснями скріплюємо волю (Із пісенної скарбниці Катерини Мандрик-Куйбіди). – Львів: Літопис, 2012. – 460 с.; Т. 3. Родовід український вічний (Статті, рецензії, спогади, присвяти, листи, виступи про К. Мандрик-Куйбіду). – Львів: Літопис, 2012. – 290 с.

Увага видавця до постаті Катерини Куйбіди сигналізує про позитивний рух в аспекті усвідомлення нації історичних духовно-силових змагів, які прописувати на серйозному, масштабному рівні прагне тепер далеко не кожен, хто має стосунок до видання книжкової продукції. Говорячи про позитивні сторони цього тритомника, варто особливо підкреслити його культуру, в якій відчутно розмахає, що, за винятком кількох випадків, не притаманний книжкам, які пропонують історичний екскурс у світ упівського життя. Цю тему виразно глушать хвилі, що несуть голоси іншої, радянсько-червоної правди, прикритої шатами псевдоісторичної науки.

З огляду на це тритомне видання потрібно вітати з особливою чуйністю.

Тепер дещо відійду від теми і спробую показати без пафосного спічу, який доволі часто лунає з уст тих, хто намагається прищепити в сучасному соціумі знання про складні сторінки партизанського життя, у чому саме полягає нерв цього видання. Для того необхідно відійти від майданної настроєвості, стягів, лунких вигуків і всього, що єднає одиницю з розпашілим від майданного зав'язання натовпом, який, розійшовшись після того по домівках, вмикає телевізор із російськими телеканалами і, нарікаючи на всіх і вся, дивиться політичні, зовсім невеселі, комедії.

Згадуючи дев'яності і свою рідну Луганщину, пам'ятаю, як по руках серед нас, школярів, ходив роман Михайла Дьоміна "Блатної". Як на мене сьогоднішнього, книжка доволі примітивна у стильовому плані, написав її вуркаган у минулому, що пройшов північні табори, був поетом серед своїх, знався з бандерівцями, до речі, захоплювався їхньою зухвалою сміливістю, згодом покинув "професію", втік до Франції і там описав своє бродяче життя. Такої зачитано-засаленої книжки я згодом не зустрічав вже ніколи, як не зустрічав і того, аби хлопці через читання (хто буде перший) так сперечалися. Такого тепер не трапляється – підлітки, тим паче на Луганщині, практично позбавлені інтересу до книжок. Це твердження із власних спостережень. А тоді кожен із нас хотів бути схожим на головного героя. Уміти так терпіти біль, тривалий голод, влучно кидати фінку (її робили з великого цвяха, який клали на рельси, під потяг, а потім, підгостривши, доточували дерев'яну ручку), уміти тримати секрети, не видавати друзів і т. ін. Складно уявити підлітка, що лишається байдужим, коли читає про розірване зубами власне передпліччя і кров'ю з нього підписану заяву про голодівку, відчайдушний спротив і т. ін. Одним словом, ця книжка, а точніше головний герой ставав для багатьох каноном поведінки, багато кому вона заміняла твори Джека Лондона з його суперволонтаристичними героями, які часто, відкидаючи етичний момент, доводили красу вольових спалахів у людському житті. Звісно, тепер із роками розумієш, що подібні книжки, на відміну від прози Джека Лондона, більше псують підлітка, ніж учать виявляти спротив несправедливості, але так тоді там було. Паралельно з цим пригадую, як вже нещодавно (кілька років тому) у журналі "Березіль" читав спогади Євгена Сверстюка про дитинство на його рідній Волині, де він згадував як тоді хлопцями вони захоплювались упівським підпіллям, у них були свої еталони наслідування, яких бракувало, та й не є таємницею, що бракує до сьогодні на сході України. Якщо би тоді на Луганщині ми мали спогади Мирослава Симчича, Юрія Борця чи Івана Кривуцького, упевнений, багато чого відбулося би там по-іншому. Насамперед ці терени могли би уникнути жахливого процесу всепоглинаючої резин'яції, яка своїми смородними, але потужними щелепами перемелює люд. Тому вибір книги, на позір, справа маленька, але якщо читання видовжувати в перспективу – така ж важлива, як і вибір власної долі. Людське "Я" – складається з питомої ваги пам'яті про прочитані книги.

Цей невеликий відхід від основної теми зумовлений тим, аби не голослівно, а скорише пошепки, майже на інтимному рівні показати важливість книжок про діячів підпілля. Пригадую, з яким тремом і цікавістю прочитав "Брати грому", які упорядкував М. Андрусак. Образ Мирослава Симчича – фактично вже сформований супергерой для добротного роману: поранення, Сибір, відмова від роботи, карцер, пересильні тюрми. Тут цілий набір замальовок, тем. Але романи виходять або надто розтягнутими, когось дратує в них крайня натуралізація, як у "Музеї..." Оксани Забужко, або ж пафосно-монументальними, із трафаретними героями, як "Вогняні стовпи" Романа Іваничука. Можна згадати тут багатьох авторів, які пробують "тягнути" цю тему, наприклад, Дана Боривітра ("Межею болю і ненависти або Нові глadiатори") чи Романа Харчука з його на свій час тематично проривними "Вишневими ночами". Але присутньо це майже нічого не змінює, оскільки тематичний набір, будемо відверті, не використано у сучасній художній прозі настільки, аби притягнути до себе тисячі читачів. Це вдалося хіба що Марії Матіос в "Солодкій Дарусі", але це радше сентиментально-сльозлива історія, ніж те, про що йшлося вище. Час іде, а література не отримує відповідного, дуже потрібного, особливо як натепер, героя. Молоді літератори не хочуть займатись історичними темами, оскільки це потребує опрацювання величезного обсягу джерельної бази, каталогізації. Простіше написати про мандрівку автостопом, секс на пустирі, за гаражами, офісне нудне життя, в яке вдирається якась така ж нудна історія, і назвати себе письменником, що осмислює сучасне життя-буття. Насправді ж сучасність значно виразніше постає на фоні історії.

Книжки, що об'єднані постаттю Катерини Куйбіди, утворюють собою важливий гуманітарний пункт, з якого можна черпати силу для олюднення сучасного світу.

Якщо звернути увагу на структуру видання, то вона виглядає доволі препарованою для головної мети – збагнути талановиту в багатьох напрямках людину, що “вирощувала” свій внутрішній світ в умовах “закритого типу”. Перший том поезій (три корпуси) та трьох прозових творів відкриває передмова Тараса Салиги, в якій, попри слова, що виявляють захоплення літературознавця цією легендарною жінкою, є доволі присутній аналіз віршових проб Катерини Куйбіди. Поглиблюється він не лишень вправами над анатомією вірша поетеси, а насамперед контекстуальним полем, що увиразнює та прописує поетичні спроби політв’язня в осерді улівської поезії, розташовує ім’я поетеси в історико-літературному процесі поруч з іменами Марка Боеслава, Мирослава Кушніра; за ідейно-тематичним регістром поезія Катерини Куйбіди плоть від плоті поетів-вістниківців. Промовисто звучать у передмові фрагменти цитат ідеолога модерного націоналізму Дмитра Донцова, де він дає оцінку поезії Олени Теліги. У ній, оцінці, дослідник бачить те, що можна прикласти і до життєво-поетичного, “невигаданого реалізму” Катерини Куйбіди. У вступній студії Тарас Салига притримується доволі доречної тут методики, коли ліричний герой є авторською паралеллю. Відтак біографічний метод є одним із превалюючих у цій передмові. Можна навести приклад поезії, яку дослідник обрав як ілюстрацію нелюдських умов життя в концтаборі, але zarazом вона побудована за досить складною моделлю контрасту, чим поглиблюється у плані естетичного звучання (“Морозом лютим, снігопадом”). У цій інтродукції коротко окреслено також час, в якому ідеологічні акценти вибивали наче градом все, що могло дотикатися до національно-визвольних змагів. Цей опис станом натеper не є чимось сподвижним, про це говорять усі, але тут позитивна важливість полягає у конкретизації імен, а не загальних, як це часто трапляється, голослівних заявах про тих, хто винищував український народ, не називаючи конкретних імен. Зло завжди предметне. Названо, наприклад, ім’я Любомира Дмитерка (лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка, члена спілки письменників).

Другий том цього видання присвячено фольклорним матеріалам, які збрала Катерина Куйбіда. Науковим редактором тому є фахівець у цій галузі – Василь Сокіл, музичний редактор – Василь Коваль, упорядник – Василь Куйбіда. Усі тексти поділено за тематичним принципом: родинно-обрядові, ліро-епічні, родинно-побутові, соціально-побутові, пісні національно-визвольних змагань, а також пісні літературного походження. Деякі пісенні тексти мають варіанти, що показує фахову, спеціальну підготовку видання, і хоча тут відсутня паспортизація кожної окремо взятої пісні, цей збірник виграє завдяки фіксованим мелодіям. Ними окремо займався Ігор Пилатюк – ректор Львівської музичної академії.

Паралельно з весільними піснями подано сам обряд весілля, де розподілено ролі тих, хто бере участь у дійстві, відтак цей том представляє цінність також в етнографічно-науковому плані. Представлення корпусу тюремних пісень у виданні також знаменує крок вперед у вивченні національного руху опору за колючим дротом. Ця ділянка української історії тільки нещодавно стала об’єктом серйозних історичних досліджень. Вагому роль в цьому відіграє Центр досліджень визвольних змагань. А що, як не пісня допоможе історикові відчувати настрої певної збірноти в певному часі? Відповідно, книжка може стати вагомою джерельною базою в структурі історичного дослідження з теми оунівського підпілля “у зоні”.

Уже вище було зазначено, що тритомник створено в такий спосіб, аби, наскільки це можливо, розкрити масштаб не лишень героїчної жінки, що у всілякий спосіб опиралася системі, але й представити складні грані її внутрішнього світу, у якому питому вагу займала естетична природа творчості. Третій том видання якраз уміщує статті, рецензії, листи, спогади, виступи, які стосуються постаті Катерини Куйбіди, і якими читач може відкривати для себе внутрішній простір поетеси. Сказаного тут є доволі багато (мова не про обсяг, хоч він і справді немалий), йдеться про те, що матеріали відповідно до жанрів, в якому вони оформлені, звучать по-різному. Є багато пафосних міркувань, без яких складно обійтися у жанрі виступу чи присвяти, але є й цікава аналітична скла-

дова у рецензіях і статтях. Складно перерахувати всіх, чії матеріали увійшли в цей том, їх справді багато, зокрема: академік Микола Жулинський, колишній політв'язень Мирослав Маринович, професор Тарас Салига, письменник Богдан Стельмах, актор Юрій Брилинський, звичайно ж – син Василь Куйбіда. Імена тут названі довільно, аби показати зацікавлення різними за фахом людьми долею та творчістю цієї жінки.

Євген Баран, рефлексуючи над поетичним словом Катерини Куйбіди у статті “Живу надіями повстань”, намагається насамперед виставити реєстр розмови “непарадної, простої, некрикливої, бо тільки так можна наблизитися до розуміння та співпереживання високої трагедії “зрадженого покоління” романтиків і воїнів” [Т. 3; с. 5]. І хоч критик не один раз у статті таврує “сучасних поетів-класиків” за зловживання зовнішньою крикливою фразою, сам не раз збивається на “високий стиль”. У цьому можна бачити суперечність, або й те, що про найвищі злети людського духа сказати безпечною мовою, без іменників із великої літери складно, а іноді просто неможливо. Молоде покоління після десятиліть “постмодерного шабашу” часто не може адекватно сприймати високу імперативну тональність, але її також слід вміти відрізнити від “дешевого горлопанства”.

Ярослав Гарасим, окреслюючи особливості фольклорних записів Катерини Куйбіди, намагається дати певні узагальнення з приводу змістового плану пісень тюремної тематики. Зокрема, дослідник пояснює відмінність жіночих образів, а точніше їхньої кількості, у піснях козацької та стрілецької героїні і піснях національних змагів 40–50-х р.р. ХХ-го ст. Ще один момент, який зауважив фольклорист – відсутність національного простору: “Якщо козацькі чи стрілецькі пісні (кінь, сокіл) несли страшну вість про смерть героїв у рідний край, то повстанська пісня відправляє їх на чужину, а відтак із сумом визнає цілковиту відсутність вільного національного простору” [Т. 3; с. 9]. Тарас Салига в статті “Від УСС до УПА: народно-поетична візія національно-визвольних змагань” показав змістові паралелі пісень усусівців та упівців, вбачаючи в тому неперервну тяглість традиції опору, яка омовлювалась у цьому жанрі. Цікаві також своїм натуралістичним наповненням є спогади Галини Павлів, де вона показує на побутовому рівні добру, милосердну вдачу Катерини Куйбіди.

Одну з рис характеру цієї жінки можна побачити у спогадах сина. Пишучи про рішучість та непоступливість характеру матері, сповненої високої відповідальності, Василь Куйбіда згадує, коли ним після виступів на мітингах 1989 р. зацікавилася КДБ, мати на це зреагувала такими словами: “Ми своє відсиділи – тепер ваша черга” [Т. 3; с. 41]. Ці слова матері викликають захоплення героїзмом найвищої проби, але ще гостріше вони звучать у порівнянні зі спогадами Ростислави Кітелло, яка пригадує слова Катерини Куйбіди: “Мені зле, часто болить голова, але я не можу вмерти, бо то буде великим горем для Василька. Треба триматися і допомагати йому” [Т. 3; с. 218]. У цьому сплаві любові та відданості справі, на яку колись присягала, навіть якщо це торкається власної дитини, прозирає образ нескореності, дух якої вона прагла передати дітям.

Дівчина зі звичайної селянської родини, перейшовши кола сталінських концтаборів, побачивши за свій тюремний строк таке, що інші не бачать за все своє життя, ставши фактично інвалідом після жорстких допитів, зуміла вивчити у таборі кілька іноземних мов, писати вірші та не давати собі й подругам огорнутися смутком: «*Не пригаси, не заспокій, / Не зупини ані на йоту. / У час боріння і надій / Не одягай мене в скорботу. // У звіра час, у час крові / Зітнутись дай у серці силу, / Щоб не сахалася громів / І по боях не голосила*» [Т. 1; с. 38].

Поетичний доробок Катерини Куйбіди не має модерного експерименту, складних пошуків форми, натомість його вирізняє чітка, умовно кажучи класична форма віршування (парне, кільцеве, перехресне римування), переважно катрен, рідше – п'ятивірш, є й інші форми, але їх порівняно мало. Система тропів виразно позначена впливом національної народнопісенної стихії. Заразом можна зустріти цікаві автохарактеристики поетеси, що оформлені у чотири рядки: “*Відшукати мене в тома / Намагається дарма. / Вздрить, коли прийде додому, / Катерини там нема*” [Т. 1; с. 46]. Не випадково можна

відшукати у книзі поезій вірші, де зустрічаємо ідилічні картини сільського життя, за якими тужить дівчина в неволі (“Запрошу я великий рід”). Розлога картина сільської Різдяної вечері (тут згадується “Садок вишневий” Тараса Шевченка), де є вся родина за столом, аж нараз оповідь укінці уривається згаданою дорогою в Сибір. Вірш датовано 1951 роком, арешт Катерини відбувся 1950-го. Того ж року датовано поезію “Щоосені свіжішає блакить”, де бачимо контрастну форму його структури: *“Щоосені свіжішає блакить, / І дерева жирують на осонні. / Мені би у Карпатах ще пожити, / А не в страшінім загинути полоні. // [...] // Вернутися у полудень домів, / Грибів принісши кошик і чорниці... / Замок іржавий в тиші загримів: / Конвой подруг заводить до в’язниці”* [Т. 1; с. 60]. Зустрічається також гостра суспільна критика, нагадуючи своєю формою алегоричну байку: *“Судилище розгніваних свиней / коня судило за незвичну вдачу – / За те, що вирізнявся і, ачей, / Оцим образив гідність їх свинячу”* [Т. 1; с. 127].

Хотілось би також вирізнити пейзажну лірику Катерини Куйбіди, а саме вірш, який можна вважати одним із найкращих віршів її поезії: *“Краєчок беселки, як вишивку мамі, / Річка полоще у хвилях бурхливих. / Жайвір щасливо витринькує гами – / Пісні слова розсипає по нивах. // Гори, розлігшись під небом високим, / Сонцю підклали паруючу спину. / Вітер натомлений, взявшись у боки, / Спочити присів на стареньку ялину”* [Т. 1; с. 98].

Окремо слід сказати про фрагменти автобіографії Катерини Куйбіди. Це одна з найцікавіших частин цього тому. Власне завдяки подібним спогадам скріплюються духовні дисципліни сучасного українця. Складно взагалі збагнути, звідки у маленького сільського дівчати взялося стільки зятятої волі, прагнення до навчання, яке, до речі, її мати за браком робочих рук підтримувала не дуже активно. Але Катруся встигала вчитися на перервах, як кажуть, “на підвіконні”, працювати на обійсті, ще й прати повстанські сорочки. Слід сказати, що “Автобіографія” має свої доволі прикметні в сюжетно-композиційному плані ходи. Наприклад, згадка про забитого кадебістами за підозру співпраці з упівцями батька, є не лишень розповіддю про трагічну долю жінок, що втратили життєву опору, автор тут уживає деякі натуралістичні прийоми, які олюднують розповідь. По смерті батька до доньки приходять сни, в яких він попереджає про її майбутні біди. Подібні сюжетні прийоми можна часто зустріти в жанрі народного переказу. Загалом на матеріалі автобіографії можна зробити окреме дослідження про форми сну в цьому жанрі, оскільки ці фрагменти в оповіді часто є визначальними у подальшому розгортанні подій.

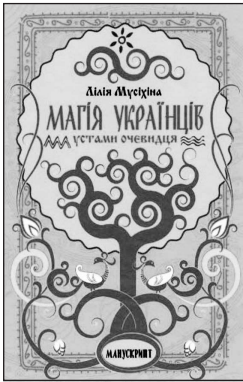
У сюжетно-композиційному дійстві, власне історії, подієвості є розповідь Катерини Куйбіди про арешт, допити, тортури, наближення до спроб самогубства, але відведення її від цього смертного гріха приходом образу Матінки Божої Гошівської. Чуда таки стаються в цьому світі. Ось один опис жахливого таборового життя: *“Головною персоною в таборі була смерть. Але ніякого благоговіння перед нею ніхто не виказував, бо не мав. Вона була елементом побуту, звичайною буденністю. Щодня тут гинуло зо два десятка людей. Акт про смерть складали фельдшери і черговий наглядач. Померлим до ноги прив’язували дерев’яну бірку з номером і вивозили за зону на кладовище”* [Т. 1; с. 218–219]. І в цих мертвотворящих колах єдиним спасінням був потяг до духовно-інтелектуального життя. Подібні моменти складно зрозуміти нам у наш лібералізований, помірно поміркований час, але спробую бодай наблизитися до уявлення про цей світ зла. У спогадах одного з тих, хто працював у ВОХРі (охорона табору), можна знайти згадки про те, що у дівчат від диявольських фізичних навантажень, постійного недоїдання вивалювалися назовні внутрішні дітоносні органи. Катерина Куйбіда згадує тут дівчат із поламаними на слідстві хребтами, кривих, зі скрученими набік головами. І в таких обставинах вони ще й проводили підпільну боротьбу ОУН “за всіма правилами організаційного життя і конспірації”. Вражає також розповідь про 300 монашок, що демонстративно відмовились одягати табірний одяг, вимагаючи свій. Мороз сягав 50 градусів, а вони сиділи в колі і молились абсолютно голі, нічим не прикриті, і ніхто з них не захворів. Подібну форму поведінки застосовували бойовики ірландської армії (IRA) – відмовлялися вдягати та-

бірний одяг і ходити до лазні, наголошуючи на тому, що вони не злочинці. Форми опору часто мають подібний характер.

Простір українства, без сумніву, має привітати це видання, що увібрало в себе працю багатьох людей, але головною його цінністю є те, що воно представило людину, присутність якої, попри ритми сучасної національної тривоги, дає силу на чин. Книжки подібного змісту на українському книжковому ристалищі складно виходять на широку аудиторію. Відчувається певний вакуум навколо подібних видань, точніше, їхня регіональна запотребованість. Таку ситуацію потрібно долати, щоб у спортивних сумках юнаків із різних регіонів країни разом із тенісною ракеткою чи борцівками лежав потрібаний читанням томик поезій Катерини Куйбіді. Тоді це видання виконало би своє справжнє призначення.

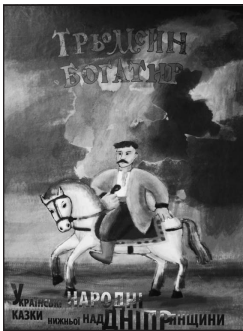
Богдан ПАСТУХ

Нові книги

Мусяхіна Л. Магія українців устами очевидця. – К.: ТОВ "Тамазин", 2012. – 400 с.

Ми живемо у магічному світі. На дворі ХХІ ст., а в кожному українському селі вам покажуть, де живе відьма або знахарка – і це така ж реальність, як мобільник у кишені. Хтось скептично усміхнеться, хтось боязко перехреститься. Але народна магія існує, вона дійшла до нас з глибини віків, і за кожним віруванням та ритуалом – тисячорічна традиція, глибокі культурні пласти. Авторка книжки здолала сотні кілометрів у експедиціях, спілкувалася з десятками ворожок, відьом, мольфарів, знахарів, і тому переконує – українська магія існує, і значно активніше, ніж ми вважаємо. Ретельність у вивченні, ясність у викладі, зразкова класифікація та чітка рубрикація роблять цю книжку справжнім скарбом.

Трьомсин Богатир: Українські народні казки Нижньої Наддніпряниці / Упорядк., вст. ст., адапт. текстів, прим. Н. Є. Василенко, Л. В. Іваннікової. – Дніпропетровськ: Січ, 2011. – 359 с.

До книги увійшли найкращі зразки фольклорної прози Нижньої Наддніпряниці – українські народні казки, записані на території Катеринославської губернії (тепер Запорізької та Дніпропетровської областей). Їх опублікували наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. видатні українські фольклористи: Г. Залобовський, І. Манжура, Я. Новицький, Д. Яворницький, Б. Грінченко.